

MAKTAB O'QUVCHILARIGA AXLOQIY TARBIYA BERISHNING BA'ZI USULLARI VA MUAMMOLARI

Ibaydayeva Munisa Aybek qizi

“Pedagogika nazariyasi va tarixi” yo’nalishi 1-bosqich magistranti.

Bekbo'sinova Laylo

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi.

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15645734>

Annotatsiya. *Ilmiy maqolada maktab o'quvchilariga axloqiy ta'rbiya berishning ahamiyati, yo'llari, axloqiy tarbiya berishda maktab darslarining roli, fan to'garaklarining ahamiyati va o'qituvchilar tomonidan olib boriladigan turlicha tadbirlarning tutgan o'rni haqida so'z boradi.*

Tayanch tushunchalar: *Maktab o'quvchilari, axloqiy tarbiya, milliy tarbiya, mustaqillik, insoniy fazilatlar, madaniyat, ma'naviyat, mustaqil fikrlash, jismoniy salomatlik.*

Axloq-xulq va atvor so'zlari arabcha so'z bo'lib, ular o'zbek tilida ha'm o'z ma'nosida ishlatiladi. Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri, ijtimoiy qoida bo'lib, bu tartib-qoida ijtimoiy hayotning istisnosiz hamma sohalarida kishilarning xatti-harakatlarini tartibga solish funksiyasini bajaradi. Axloq-ijtimoiy ong shakllaridan biri hisoblanib, har bir kishining jamiyat va oiladagi yurish-turishi, tartib qoidalarining yig'indisi sifatida gavdalanadi. Demak, jamiyatga, oilaga, mehnatga bo'lgan munosabatlarda axloq namoyon bo'ladi.

Olimlar axloq haqida turlicha fikr bildirsalarda, ularning barchasi insonni mukammallikka erishtirishga xizmat qiluvchi mezonlardan tashkil topganligini guvohi bo'lamiz.

«Axloq insonlarni yaxshilikka chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdir.

Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgan kitobni axloq deyilur. Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlami qilurga odat qilsa, yaxshilikka tavsif bo'lib, «yaxshi xulqlar», agar tartibsiz o'sib, yomon ishlar qiladurg'on bo'lib ketsa, yomonlikka tavsif bo'lib, «yomon xulqlar» deb atalur».

«Axloq tarbiyasi insonni axloqiy barkamollikka yetkazish va uning bashariyat jamiyatiga foydali inson qilib tarbiyalashdan iboratdir...

Bolalar suvga o'xshaydilar. Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi, bolalar ham qanday muhitda bo'lsalar o'sha muhitning shunday odat va axloqini qabul qiladilar. Axloqiy ta'rbiyaning eng buyuk sharti shundan iboratki, bolalar ko'proq yaxshi va yomon axloqni o'z uylaridan, ko'chadagi o'rtoqlaridan, maktabdagi o'qituvchilardan qabul qiladilar». Demak, axloq butun insoniyatga xos bo'lgan tushunchadir. Uning mohiyati shaxs xatti-harakatlari, turmush tarzi, ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalaydi.

Axloqiy tarbiya mazmuni asosan quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

Jamiyatga, Vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalash. Bu xildagi munosabatlar shaxsning vatanparvarligi, fuqaroviy yetukligi, baynalminallik kabi fazilatlarida aks etadi, uning maqsadlarida vatan boyliklarini ko'paytirish, mustahkamlash va himoya qilishga qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi.

Mehnatga axloqiy munosabatni tarbiyalash.

Bu axloqiy munosabat shaxsning mehnat jarayonida namoyon bo'ladigan yuksak ongida, mehnatning hayotdagi rolini anglashida, xususiy va jamoa mehnatiga tayyorlik, mehnatsevarlikda ifodalanadi.

Atrofdagi kishilarga axloqiy munosabat. Shaxsning jamoatchilik, ko'pchilik manfaatini o'z shaxsiy manfaatidan ustun qo'yishidir.

Shaxsning o'ziga, o'z xulqiga axloqiy munosabatni tarbiyalashi bu o'quvchini ongli intizom ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Maktabda o'quvchilarga axloqiy tarbiya berishda xilma-xil usullar qo'llaniladi:

- dars, ta'lim jarayonida axloqiy tarbiyani qo'shib olib borish;
- ahil, inoq uyushtirilgan intizomli jamoa orqali axloqiy tarbiya berish;
- to'g'ri rejalashtirilgan tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish orqali;
- maktabda ijobiy emotsional sharoit yaratish orqali. Masalan, Mustaqillik kuni, Navro'z bayrami;
- barcha o'quvchilarning maktabdagi umumiy va yagona tartib qoidaga rioya qildirish orqali;
- o'quvchilar bilan turli tushuntirish, uqtirish, suhbat, munozara, rag'batlantirish, jazolash usullaridan foydalanish orqali;
- maktabda tarbiyaviy soatlar, «Tarbiya», «Ma'naviyat asoslari» darslari saviyasini oshirish orqali;
- maktabda ilg'orlari, ilm-fan xodimlari, mehnat faxriylari, bilan uchrashuvlar uyushtirish orqali;
- maktabda turli kechalar, olimpiada, festival, musobaqalar o'tkazish, turli axloqiy-ma'rifiy teleradio eshittirishlaridan foydalanish;
- dars va tarbiyaviy tadbirlar jarayonida milliy qadriyat va an'analarimiz aks etgan asarlarni o'qib-o'rganish orqali.

- Insonning ma'naviyati uning odobi, xulqi, madaniyatidan tashkil topadi. Ma'naviyat esa aqliy, axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va siyosiy bilimlar zahirida shakllanadi. Sifat alohida bir shaxsning muayyan bir xislatini ifodalovchi kategoriyadir. Fazilat - alohida shaxs, el, elat, xalq ulusga taaluqli bo'lgan ijobiy axloqiy sifat majmuyidir. Odamning inson sifatida shakllana borishi jarayonida uning kamolot darajasi o'qib, axloq, madaniyat, ma'naviyat elementlarining unda qanchalik mujassamlashganligi bilan belgilanadi. Shu o'rinda bu kategoriyalarning mohiyati ustida to'xtalib o'tish joizdir. Odob - har bir insonning o'zi bir inson yoki jamoa bilan bo'lgan muloqotida hamda yurish-turishida o'zini tuta bilishidir.

Axloq - jamiyatda qabul qilingan, jamoatchilik fikri bilan ma'qullangan xulq-odob normalari majmuyi hisoblanadi.

Madaniyat – jamiyat va unda yashovchi fuqarolarning faoliyati jarayonida to'plangan barcha ijobiy yutuqlar majmuasi.

Ma'naviyat - inson ongini aks ettiruvchi barcha ijobiy, ruhiy, intellektual fazilatlar majmuasi. Mushohada qilish aqlning charxlanishiga olib keladi. Aql ongni sayqallaydi, ong esa moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tarzda inson sekin - asta takomillashib, komillikka erishib boradi.

Inson axloqining asoslari mazmunan boy va rang-barang ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Qur'oni Karimdagi, hadisi sharifdagi asrlar davomida ota-bobolarimiz hayotida tarkib topgan milliy urf- odatlar, ma'naviyatimiz sarchashmalari Forobiy, Abdurahmon Jo-miy, Alisher Navoiy va boshqa olimu yozuvchilarning axloq haqidagi fikr mulohazalari hozirgacha o'z qadr-qimmatini yo'qotmagan. Milliy istiqlool mafkurasining ma'naviy, madaniy va yuksak axloqiy-ruhiy qadriyati shundaki, u hamma vaqt har qanday sharoitda kishilarni halollikka da'vat etadi.

Zotan uning siyosiy ahamiyati va ma'naviy qadriyati ham xuddi shu bilan belgilanadi.

Tarbiyada vijdon eng oliy ma'naviy-insoniy sifatdir. Vijdon tushunchasi, insonning vijdoniy sifati, uning ongi, qalbi, aqli va irodasiga bog'liqdir. Chunki insonning ichki ruhiy kechinmalarida yaxshilik va yomonlik doimo kurashda bo'ladi. Agar inson biror ma'naviy vaziyatda o'z qalbiga quloq solib, irodasini ishga solsa, g'arazgo'ylik, mansabparastlik, molparastlik kabi g'ayri insoniy illatlardan ustun chiqib oqilona ish ko'rsa uning vijdoniy sifati yuqoriligini ko'rsatadi. Inson qalbida g'ayri insoniy illatlarning ustun bo'lishi aslida ma'naviy kasallikdir.

Har bir kishi o'z-o'ziga, kasbiga, davlatiga, xalqiga, insoniyatga, olamga vijdoniy munosabatda bo'lishi lozim.

Jamiyat mafkurasi-milliy istiqlool mafkurasini shakllantirishda katta rol o'ynaydi.

Ularning merosini o'rganish talabalarni ruhiy- ma'naviy barkamol inson etib tarbiyalashga katta yordam beradi.

Mustaqil fikrlash komillikning asosiy belgisidir. Komillik uch bosqichdan iborat:

1. Jismoniy salomatlik.
2. Axloqiy poklik.
3. Aqliy yetuklik.

Bu bosqichlarni shakllantirishda mustaqil fikrlash yetakchi ustuvor o'rin egallaydi.

Mustaqil fikrlash sarchashmasi fahmlash, ya'ni anglashdan, fikr yuritishdan boshlanadi.

Anglash - biror bir g'oyani (fikrni) tub mazmuniga tushunib yetish.

Tafakkur - inson ongidagi mavjud ilmiy va hayotiy bilimlar majmualaridan keragini saralab olish va amaliyotga qo'llash.

Inson mustaqil fikrlash orqali voqelikni umumlashtirib, bilvosita va bevosita aks ettiradi, narsa va hodisalar o'rtasidagi ichki, murakkab bog'lanishlar, munosabatlar, xossalar, xususiyatlar hamda mexanizmlarni anglab yetadi. Binobarin inson muayyan qonun, qonuniyat va voqealarning vujudga kelishi rivojlanishi hamda oqibatini oldindan ko'rib turish imkoniyatiga egadirlar.

REFERENCES

1. Ш.М. Мирзиёев Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Т.: “ Ўзбекистон”, 2016.
2. Ш.М Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятини кундалик қондаси бўлиши керак. - Т.:” Ўзбекистон”, 2017
3. I. Karimov. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz. - T.,«O'zbekiston», 1998.
4. Saparbaev T Psixologiya teoriyasi hám tariyxı (Psixologiya teoriyasi) oqıw qollanba T. “Yosh avlod matbaa ”.2023

5. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq». - T., 1994.
6. Mutaakkiriar axloq va adolat haqida. T., «Adolat», 1995.
7. Pedagogika.O'quv qo'llanma. A.Munavvarov tahriri ostida, - T., 1996.
8. Saparbaev T. Mámbetiyarov SH Óspirim jası balaları minez-qulqındağı krizislik jaǵdaylardıń pedagogikalıq-psixologiyalıq ózgeshelikleri (oqıw- metodikalıq qollanba). Nókis .2024
9. M. Mahmudov. Komil inson shaxsi va ijtimoiy tajriba // «Pedagogik mahorat»
10. A lbrohimov, X.Sultonov, N.Jo'rayev. Vatan tuyg'usi. - T., «O'zbekiston», 1996.

Internet saytlari:

11. [www. tdpu. Uz](http://www.tdpu.Uz)
12. www. pedagog. Uz
13. www. Ziyonet. uz